

ANDRZEJ ZOLL*

Sprawozdanie przewodniczącego Komisji do spraw Etyki w Nauce z działalności komisji w 2013 r.

W 2013 r. odbyło się sześć posiedzeń plenarnych Komisji do spraw Etyki w Nauce. Komisja wypracowała 16 stanowisk w sprawach, które dotyczyły przede wszystkim: ewentualnego naruszenia praw autorskich, naruszenia norm etycznych przez recenzentów prac naukowych, naruszenia zasad etyki w trakcie przeprowadzania przewodów lub postępowań o nadanie stopni naukowych bądź tytułu naukowego, wykorzystywania autorytetu naukowego przy wypowiedzaniu się poza obszarem własnej specjalności. Pełny wykaz spraw, którymi zajmowała się Komisja do spraw Etyki w Nauce w 2013 r. stanowi załącznik nr 1 do niniejszego sprawozdania (załącznik ten pozostaje w dyspozycji Komisji i nie wchodzi w skład niniejszej wersji sprawozdania). Problemem, który coraz częściej pojawia się w polskim środowisku naukowym, jest wykorzystywanie autorytetu naukowego przy wypowiedzaniu się poza obszarem własnej specjalności. Chciałbym przypomnieć, że jedną z podstawowych, uniwersalnych zasad naukowych, której powinni przestrzegać naukowcy, jest zasada „wiarygodności w prowadzeniu badań naukowych”. Zgodnie z przyjętym w *Kodeksie etyki pracownika naukowego* uregulowaniem, obejmuje ona także „niewykorzystywanie swojego naukowego autorytetu przy wypowiedzaniu się poza obszarem własnej kompetencji”.

Komisja zajmowała się problemem publicznych wystąpień profesorów w sprawach, w których nie są ekspertami w związku z wypowiedziami niektórych naukowców, poza obszarem swojej kompetencji, w sprawie katastrofy samolotu Prezydenta RP pod Smoleńskiem w kwietniu 2010 r.

Komisja na posiedzeniu w dniu 12 listopada 2013 r. przyjęła stanowisko dotyczące publicznych wypowiedzi uczonych w sprawach ważnych dla społeczeństwa i państwa, w którym między innymi zwróciła uwagę, że uczeni „zabierający głos w środkach masowego przekazu ponoszą szczególną odpowiedzialność za wiarygodność swoich wypowiedzi (załącznik nr 2). Komisja do spraw Etyki w Nauce uznaje za jednoznacznie nieetyczne i naganne przypadki publicznego zajmowania stanowiska wymagającego wysokiej wiedzy specjalistycznej przez osoby z tytułami profesorskimi w sprawach niemieszczących się w zakresie ich kompetencji. Prowadzi to nie tylko do kompromitacji wypowia-

* Prof. dr hab. Andrzej Zoll, członek czynny PAU, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji w Rzeszowie, przewodniczący Komisji do spraw Etyki w Nauce

dających się profesorów, lecz również godzi w społeczny autorytet i wiarygodność całego środowiska naukowego”.

Komisja zajęła także stanowisko w sprawie próby wykorzystania *Kodeksu etyki pracownika naukowego* do prowadzenia sporów politycznych. Na początku 2013 r. ponad pięciuset pracowników naukowych napisało list do ówczesnej minister nauki i szkolnictwa wyższego, dotyczący tekstu pt. *Sumiennosc i sumienie naukowca*, który prof. B. Kudrycka zamieściła na swoim blogu. Przedstawiciele sygnatariuszy listu zwrócili się do Komisji do spraw Etyki w Nauce z prośbą o „działania, które zapewniłyby uczelniom i pracownikom naukowym realną wolność badań naukowych i wypowiedzi”. Członkowie Komisji zgodnie uznali, że *Kodeks etyki pracownika naukowego* nie powinien być prezentowany w kontekście politycznym, a Komisja do spraw Etyki w Nauce przestrzega zasady niewłączania się w spory polityczne i ideologiczne toczące się w przestrzeni publicznej w Polsce. Jednak Komisja podejmie działania, jeżeli uzna, że wolności badań naukowych i wypowiedzi są w Polsce zagrożone.

Komisja przyjęła również zasadę, że w przypadku spraw, w których równolegle toczy się postępowanie sądowe, stanowisko Komisji może być ewentualnie sformułowane po prawomocnym orzeczeniu sądu, gdyż Komisja nie może wpływać na rozstrzygnięcia tego organu. Tym bardziej, gdy dotyczyło to konfliktów personalnych w jednostkach naukowych i ewentualnych wykroczeń przeciw prawu i etyce w relacjach między pracownikiem a jego przełożonym-dyrektorem instytutu, a nie przekroczenia zasad etyki w nauce. Członkowie Komisji zgodzili się, że rozstrzygnięcie w tych sprawach, zwłaszcza w wymiarze prawnym, leży w gestii sądu.

Do Komisji do spraw Etyki w Nauce coraz częściej kierowane są sprawy dotyczące zarzutów ewentualnego naruszenia zasad etyki w trakcie przewodów lub postępowań o nadanie stopni naukowych bądź tytułu naukowego. Są to często sprawy o wyjątkowym stopniu złożoności, szczególnie gdy ich podłożem są konflikty personalne. W każdym takim przypadku Komisja bardzo wnikliwie bada sprawę, starając się uzyskać wyjaśnienia wszystkich zaangażowanych w tym postępowaniu. W jednej ze spraw Komisja musiała rozstrzygać, czy nie doszło do naruszenia praw autorskich, gdyż przedmiotem rozprawy doktorskiej były m.in. badania, które zostały z jednej placówki przeniesione do drugiej. Dochodzi niestety także do takich sytuacji, w których doktorant jest ofiarą konfliktów między profesorami.

Niepokojące jest, że coraz częściej zarzuty dotyczące naruszania dobrych praktyk badawczych dotyczą ludzi młodych, rozpoczynających karierę naukową. W ubiegłym roku Komisja rozpatrywała sprawę dotyczącą konfliktu związanego z określeniem właściwego odkrywcy tropów najstarszych czworonogów w dolomitach środkowego dewonu w kamieniołomie w Zachełmiu koło Kielc. Dwaj młodzi badacze, jeden ze stopniem naukowym doktora, a drugi jeszcze przed uzyskaniem stopnia naukowego, najpierw publicz-

nie podtrzymywali tezę o udziale trzeciej osoby w odkryciu. Zmienili jednak swoje zdanie, gdy przystąpili do opracowania artykułu dla czasopisma „Nature” (vol. 463/7). Członkowie Komisji do spraw Etyki w Nauce zgodzili się, że od młodych naukowców należy wymagać, aby na początku drogi naukowej pamiętali o obowiązujących w świecie nauki zasadach etycznych. Komisja do spraw Etyki w Nauce odwołała się do pkt 2 ppkt 9 oraz pkt 3.3 ppkt 7 *Kodeksu etyki pracownika naukowego*. W związku z tym członkowie Komisji stwierdzili, że młodzi badacze powinni wywiązać się ze składanej obietnicy wprowadzenia nazwiska swojego kolegi do obiegu naukowego.

Kolejnym problemem, który coraz częściej pojawia się w środowisku naukowym, jest także plaga autocytowań i wszelkich nieuczciwych praktyk w zakresie cytowań. Dodać warto, że to zjawisko niebezpiecznie się szerzy i jest praktykowane także przez młodych naukowców. Szczególnie naganne jest jednak, jeżeli postępują tak osoby z ugruntowanym autorytetem naukowym. Komisja do spraw Etyki w Nauce 26 stycznia 2014 r. przyjęła stanowisko w sprawie nieuczciwych praktyk przy zamieszczaniu w publikacjach naukowych cytowań i autocytowań (załącznik nr 3).

Członkowie Komisji niejednokrotnie zwracali uwagę na brak przejrzystego i jednolitego systemu prawnego w postępowaniach w sprawach dotyczących naruszenia zasad etyki w badaniach naukowych. Obecnie kompetencje poszczególnych organów w tym zakresie są wzajemnie niespójne, nie są jednoznacznie określone. Sprawę jeszcze bardziej skomplikuje wejście w życie zmian w nowelizowanej obecnie ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego zaproponowało powołanie Konwentu Rzeczników Dyscyplinarnych. Do zadań Konwentu będzie należało m.in. „formułowanie opinii i wniosków w sprawach (...) dotyczących dobrych praktyk w nauce i pracy akademickiej”. Dobre praktyki w nauce obejmują także „standardy rzetelności badań naukowych”, których ocenianie i upowszechnianie leży w zakresie działalności Komisji do spraw Etyki w Nauce. W naszej działalności spotykaliśmy się już z przypadkami, że osoby niezadowolone z decyzji Zespołu do Spraw Dobrych Praktyk Akademickich, działającego przy ministrze nauki i szkolnictwa wyższego, zwracały się do Komisji z prośbą o zajęcie stanowiska w tej samej sprawie. Wątpliwości członków Komisji do spraw Etyki w Nauce, w kontekście dotychczasowych doświadczeń związanych z rozpatrywaniem spraw kierowanych do Komisji, budzi także ustawowo określony zakres jej działalności. Wywołuje to niekiedy nieporozumienia związane ze stanowiskami zajmowanymi przez Komisję. Chciałbym powtórzyć to, co mówiłem rok temu, że Komisja, w ocenie większości jej członków, nie ma ani uprawnień, ani ich nie powinna mieć, do prowadzenia postępowań wyjaśniających w konkretnych sprawach dotyczących naruszenia zasad etyki w badaniach naukowych. Sprawy kierowane do Komisji do spraw Etyki w Nauce powinny stanowić podstawę do formułowania ogólnych zasad rzetelności naukowej. Sprawa ewentualnej odpowiedzialności pracowników naukowych za naruszenie zasad etyki w nauce

znajduje się w kompetencjach właściwych komisji dyscyplinarnych, w przypadku innych pracowników uczelni i jednostek naukowych organem właściwym do jej rozpatrzenia jest sąd.

Członkowie Komisji uznali także za uzasadnione rozważenie możliwości utworzenia centralnej bazy danych o postępowaniach dyscyplinarnych prowadzonych przez komisje dyscyplinarne w uczelniach i jednostkach naukowych. Przed podjęciem decyzji o jej utworzeniu konieczne byłoby rozstrzygnięcie wielu wątpliwości dotyczących na przykład etapu postępowania dyscyplinarnego, na jakim należałoby pozyskać informacje: czy w momencie jego wszczęcia, czy też w momencie zakończenia, ale powstanie takiej bazy, ze względu na rosnącą liczbę spraw toczonych w poszczególnych komisjach dyscyplinarnych i słaby przepływ informacji między instytucjami i organami zajmującymi się tymi sprawami, wydaje się konieczne.

Warszawa, 12 czerwca 2014 r.

podpisano:
przewodniczący Komisji do spraw Etyki w Nauce
prof. dr hab. Andrzej Zoll

The report on the activity of the Commission on Ethics in Science in the year 2013

The report encompasses the activity of the Committee on Ethics in Science in 2013. The discussed ethical issues include drawing attention to the matter of utilizing the support of scientific authority while speaking publicly about issues not within the speakers competence. A major problem consists in the frequent phenomenon of abusing self-citations and other forms leading to an increase of bibliometric indicators. There have been irregularities noted in the programs leading to awarding an academic degree or title, in particular regarding the reliability of review. The need for a registry of conducted disciplinary cases against scholars has been emphasized.

Key words: ethics, public voice, self-citation, review reliability, a record of disciplinary matters

Załącznik nr 2
do sprawozdania przewodniczącego Komisji do spraw Etyki w Nauce
z działalności Komisji w 2013 r.

Stanowisko Komisji do spraw Etyki w Nauce dotyczące
publicznych wypowiedzi uczonych w sprawach
ważnych dla społeczeństwa i państwa

Komisja do spraw Etyki w Nauce na swoim posiedzeniu w dniu 12 listopada 2013 r. uznała za stosowne wyrażenie opinii w odniesieniu do publicznych wypowiedzi uczonych w sprawach ważnych dla społeczeństwa.

Komisja zwraca uwagę na sformułowania zawarte w *Kodeksie etyki pracownika naukowego* uchwalonym przez Zgromadzenie Ogólne PAN i wyznaczającym standardy postępowania pracowników nauki. Wśród uniwersalnych zasad i wartości, jakie ich obowiązują, Kodeks wymienia wiarygodność, polegającą m.in. na niewykorzystywaniu swojego naukowego autorytetu przy wypowiedzaniu się poza obszarem własnej kompetencji oraz niezależność polegającą m.in. na prowadzeniu badań, nie ulegając wpływom ze strony politycznych, ideologicznych lub biznesowych grup nacisku. Każdy uczony, jako obywatel, dla którego sprawy publiczne nie mogą być obojętne, powinien zabierać głos, szczególnie wtedy, gdy jego kompetencje potwierdzone tytułem naukowym profesora, odnoszą się do problemu stanowiącego przedmiot publicznej debaty. Wyrażona przez uczonych opinia stanowić będzie wtedy ważny drogowskaz dla obywateli, pozwalający wyrobić sobie właściwe zdanie na temat poruszanych publicznie spraw i związanych z nimi kontrowersji. Zabierający głos w środkach masowego przekazu ponoszą więc szczególną odpowiedzialność za wiarygodność swoich wypowiedzi. Komisja uznaje za jednoznacznie nieetyczne i naganne przypadki publicznego zajmowania stanowiska wymagającego wysokiej wiedzy specjalistycznej przez osoby z tytułami profesorskimi w sprawach niemieszczących się w zakresie ich kompetencji. Prowadzi to nie tylko do kompromitacji wypowiadających się profesorów, lecz również godzi w społeczny autorytet i wiarygodność całego środowiska naukowego.

podpisano:
przewodniczący Komisji do spraw Etyki w Nauce
prof. dr hab. Andrzej Zoll

Załącznik nr 3

**do sprawozdania przewodniczącego Komisji do spraw Etyki w Nauce
z działalności Komisji w 2013 r.**

**Stanowisko Komisji do spraw Etyki w Nauce
w sprawie nieuczciwych praktyk
przy zamieszczaniu w publikacjach naukowych
cytowań i autocytowań**

Komisja do spraw Etyki w Nauce wyraża głębokie zaniepokojenie faktem rozprzestrzeniania się w środowisku naukowym oszukańczych praktyk polegających na zamieszczaniu w publikacjach naukowych nieuzasadnionych cytowań i autocytowań w celu uzyskania korzyści wynikających z zawyżania w ten sposób wskaźników takich jak *impact factor* (IF) oraz indeks Hirscha (*h-index*). Wskaźniki te są powszechnie stosowane do oceny dorobku naukowców w procedurach awansowych oraz przy rankingach instytucji i czasopism naukowych. Wykorzystuje się je również podczas rozpatrywania wniosków o finansowanie badań.

Działania takie, całkowicie sprzeczne z podstawowymi zasadami etyki naukowej, stanowią zarówno poważne wykroczenie przeciwko dobru społeczności naukowej, jak i zagrożenie dla prawidłowego działania instytucji naukowych oraz finansujących naukę.

Warszawa, 20 stycznia 2014 r.

podpisano:

zastępca przewodniczącego Komisji do spraw Etyki w Nauce
prof. dr hab. Maciej Grabski

(z upoważnienia przewodniczącego Komisji ds. Etyki w Nauce prof. Andrzeja Zolla)